

**COVID-19'UN SURİYELİ MÜLTECİLER İÇİN
YARATTIĞI ÇOK BOYUTLU ZORLUKLAR:
ANKARA VAKA ÇALIŞMASI***

**MULTI-DIMENSIONAL CHALLENGES FOR SYRIAN
REFUGEES: CASE STUDY OF ANKARA**

Zelal ÖZDEMİR*, Gökten DOĞANGÜN &
Asuman ÖZGÜR KEYSAN*****

ÖZ

COVID-19 küresel salgını tüm dünyayı etkilese de mevcut çalışmalar sınıf, yaş, toplumsal cinsiyet, sağlık durumu, engel durumu, göçmenlik, ikamet, etnisite gibi kimlik kategorilerinin bireylerin deneyimlerini farklılaştırdığını göstermektedir. Bu çalışma Ankara'nın Önder ve Battalgazi Mahallelerinde yaşayan 30 Suriyeli mülteci ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlara odaklanarak mültecilerin COVID-19 sürecinde karşılaştıkları zorluklara ilişkin bir kavrayış sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma mültecilerin bu salgın sebebiyle iki farklı düzlemde, çok katmanlı zorluklarla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Pandeminin yarattığı bu zorlukların bir bölümünün Türkiye vatandaşlarıyla paylaşılan zorluklar olduğu görülürken; diğer bölümünün bilgi ve hizmetlere erişimde pandemi süreciyle derinleşen mülteci kimliklere özgü olduğu görülmüştür. Bu araştırma iki

* Bu araştırma için, Orta Doğu Teknik Üniv. Kuzey Kıbrıs Kampüsü, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 22.07.2021 tarihinde ve 3484z2 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniv., zelalo@metu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6839-8903>

*** Dr. Öğr. Üyesi, Atılım Üniv., İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, asuman.keysan@atilim.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5377-2114>

düzlemde de farklı kimlik kategorilerine sahip Suriyeli mültecilerin deneyimleri arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Mülteciler, COVID-19 Salgını, Çoklu Zorluklar, Ankara.

ABSTRACT

Although the COVID-19 pandemic affects the world as a whole, current studies show that identity categories such as class, age, gender, health status, disability, immigration, residence and ethnicity differentiate the experiences of individuals. This study aims to provide an insight into the challenges Syrian refugees face during the COVID-19 pandemic by focusing on in-depth interviews with 30 Syrian refugees living in Önder and Battalgazi Neighborhood in Ankara. This research shows that refugees face multi-layered challenges on two separate grounds associated with the pandemic. The former is the challenges posed by the pandemic as shared with all Turkish citizens and the latter is the difficulties specifically pertaining to refugee identities in accessing information and services, intensified by the pandemic. This study details how the experiences of Syrian refugees with various identity categories differ on both grounds.

Keywords: Syrian Refugees, COVID-19 Pandemic, Multiple Challenges, Ankara.

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan edilen COVID-19 salgını tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de ciddi şekilde etkilemiş ve kalıcı olması muhtemel kökten değişimleri tetiklemiştir. 13 Mart 2022 tarihli Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, dünyada kayıtlı vaka sayısı 458.828.673'e, ölüm sayısı ise 6.043.393'e ulaşmıştır. COVID-19 küresel salgını, her ülkeyi ve tüm kesimleri etkilese de özellikle sosyal ve beşerî bilim perspektifiyle yapılan çalışmalar; sınıf, yaş, toplumsal cinsiyet, sağlık durumu, engel durumu, göçmenlik, ikamet ve etnisite gibi kimlik kategorilerinin bireylerin deneyimlerini farklılaştırdığını göstermektedir.

Türkiye’de COVID-19 deneyimi ile farklılaşan grupların en önemlilerinden biri Suriyeli mültecilerdir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün Eylül sonu itibarıyla güncellediği resmi verilere göre, Türkiye’de ikamet eden Suriyeli mülteci sayısı 3 milyon 715 bin 913’tür. Çalışmalar, COVID-19 küresel salgınının, göçmen ve mülteci nüfusu üzerindeki etkilerinin çok daha yıkıcı olduğunu göstermektedir. Yerli-göçmen/mülteci nüfus arasındaki eşitsizlikler, salgın süreçlerinde göçmenleri ve mültecileri çok daha sert bir şekilde etkileyerek derinleşebilmektedir (Kristal ve Yaish, 2020; Khunti vd., 2020). Yakın zamanda yapılan bilimsel çalışmalar COVID-19’un, uzun süredir var olan yapısal ve toplumsal eşitsizlikleri keskinleştirdiğini ve sağlık, sosyal bakım, toplu taşıma ve diğer temas riski olan alanlarda göçmenleri/mültecileri ön saflara iterek COVID-19’a maruz kalma tehlikesini artırdığını göstermektedir (Bhala vd., 2020: 1674). Pandeminin sosyal hayat ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri, halihazırda kırılgan gruplar için belirsizliği daha da artırmaktadır. Bu nedenle, farklı koşullara sahip çeşitli grupların salgın sürecinden nasıl etkilendiğini anlamak oldukça önem taşımaktadır. Ankara’nın Önder ve Battalgazi Mahallelerinde yaşayan 30 Suriyeli mülteci ile yapılan alan araştırmasına dayanan bu makale, mültecilerin COVID-19 küresel salgınının yaşamları üzerindeki etkisine dair algılarını anlamayı ve belgelendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Suriyeli mültecilerin homojen bir grup olmadığı ve bu nedenle farklılaşan deneyimlere sahip oldukları tespitinden yola çıkarak pandeminin yol açtığı sorunları kesişimsel deneyimleri göz önünde bulundurarak anlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle de alan araştırmasına gençler, yaşlılar, kadın ve erkekler, engelli bireyler ve farklı çalışma gruplarına mensup mülteciler dahil edilmiştir.

Alan araştırmasının ortaya koyduğu sonuçlar, mültecilerin bu salgınla bağlantılı iki ölçekte, çok katmanlı zorluklarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir: Bunların ilki pandeminin yarattığı ve Türkiye vatandaşları ile paylaşılan zorluklar; ikincisi ise bilgi ve hizmetlere erişimde pandemi süreciyle derinleşen mülteci kimliklere özgü zorluklardır. Bu iki ölçekte de farklı kimlik kategorilerine sahip Suriyeli mültecilerin deneyimleri kendi içinde farklılaşmaktadır. Genç veya yaşlı olmak, kadın veya erkek olmak, engelli olmak, ailede engelli bir bireyin olması, formal veya informel sektörde çalışmak gibi kesişimsel faktörler mültecilerin iki ölçekte de yaşadığı deneyimleri etkilemektedir. Bu çalışma, mültecilerin kesişimsel kırılganlıklarını göz önünde bulundurarak bireylerin süreçte karşılaştıkları zorluklara ilişkin bir kavrayış sunmakta ve kent mültecilerinin bu yüzyılın en büyük salgınından nasıl etkilendiğini anlama çabasına katkıda bulunmaktadır.

1. MÜLTECİLİK, SALGINLAR VE ÇOKLU ZORLUKLAR

Göçmen ve mülteciler COVID-19 salgınından önce de buldukları ülke vatandaşlarından daha savunmasız durumdadırlar. Bunun bir nedeni mültecilerin yoksulluk içinde yaşama, akıl sağlığı ve kronik hastalıklara sahip olma risklerinin daha yüksek olmasıdır (Truman vd., 2009). Ek olarak mültecilerin sağlık sistemine ve bilgiye erişim imkanları da kısıtlıdır (Kluge vd., 2020; Truman vd., 2009; Júnior vd., 2020). Ventura (2015), mülteci ve göçmenlerin savunmasızlığının yaş, cinsiyet, özel ihtiyaçlar, eğitim seviyeleri ve cinsel yönelim gibi bireysel özelliklere ve ayrıca yaşam ve çalışma koşulları, kültürel ve dilsel engeller, hukuki koruma düzeyi ve göç statüsü gibi yapısal nedenlere bağlı olduğunu belirtmektedir.

Göçmenler ve mülteciler, küresel sağlık tartışmalarında genellikle geride bırakılan gruplar arasında yer almaktadır (Ventura, 2015). Mülteciler, Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951) ve Protokol (1967) dahil olmak üzere uluslararası hukuk tarafından korunan zorla yerinden edilmiş nüfustur. Mültecilerin kırılganlıklarının kesişimsel (sınıf, ırk, zorla yerinden edilme) olması, bu grubu daha savunmasız bırakmakta ve bu gruplara ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. Mülteci haklarının hayata geçirilmesinde salgından önce de yaşanan eksiklikler, salgın döneminde önceki güvenlik açıklarını ağırlaştırmakta ve mülteciler için yeni zorluklar yaratmaktadır. Birçok araştırmacı, yaşadığımız COVID-19 pandemisinin, toplu tepkiler gerektiren ve “düzenimizi bozan sosyal bir olay” olduğunun altını çizmektedir (Teti vd., 2020: 1). Mülteciler, salgın gibi durumlarda ülkelerin baş etme stratejilerinde ihmal edilen topluluklar arasında da yer almaktadır (Raju ve Ayeb-Karlsson, 2020). Göçmenler, mülteciler ve diğer yerinden edilmiş kişiler; devletler tarafından sınırları dahilindeki kişilerin sağlık ve ekonomik refahını güvence altına almak için hayata geçirilen programların çoğu zaman dışında bırakılmaktadır. Bu nedenle, farklı koşullara sahip çeşitli grupların bu virüsten nasıl etkilendiğini anlamak oldukça önemlidir (Teti vd., 2020).

Bunlara ek olarak, insan hareketliliği bulaşıcı hastalık patojenlerinin ortaya çıkması, bulaşması ve küresel olarak yayılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Şiddetli akut solunum sendromu (SARS), Orta Doğu solunum sendromu (MERS) ve Zika virüsü; bulaşıcı hastalıkların yayılmasında hareketlilik, seyahat ve göçün rolünü vurgulayan çağdaş salgın örnekleridir. Bu süreçlerde mültecilerin ve göçmenlerin risk veya tehdit olarak görülerek damgalanması; yabancı düşmanlığını, ırkçılığı ve ayrımcılığı artıran nedenler arasındadır (Bozdağ, 2021; Kluge vd., 2020; Ventura, 2015). Salgınlara yanıt olarak birçok devlet göçmenlere, mültecilere ve diğer yerinden edilmiş kişilere karşı sert ve benzeri daha önce görülmemiş önlemler almaktadır. Bunlar arasında göçmen işçi topluluklarının ve mülteci kamplarının sınırlarının kapatılması, karantina uygulamaları ve sınır dışı edilme yer

almaktadır. Politikacılar, pandemiye, sınırları kapatmak ve göçmenler ile mültecileri dışlayan ırkçı ve ayrımcı algıyı güçlendirmek için kullanabilmektedirler (Devakumar vd., 2020). Irkçı ve ayrımcı tutumların bürokratik olarak desteklenmesi ve salgının göç akışlarını kontrol etmek için kullanılması, mültecilerin daha fazla marjinalleşmesine yol açmaktadır (Sandvik ve Garnier, 2020). Sınırların kapatılması ve hareketliliğin kısıtlanması, birçok ülkede göçmenlerin ülkeye girme ve sığınma başvurusu yapma haklarını etkilemiştir. Devletler ayrıca salgını gerekçe göstererek mülteci statüsü verme, aile birleşimi vizesi düzenleme, Akdeniz'deki kurtarma operasyonları ve yeniden yerleşim programları gibi prosedürleri askıya almaktadırlar (Kluge vd., 2020; Chishti ve Pierce, 2020). Özellikle kentsel bölgelerdeki mülteciler; gıda, ilaç ve temel hizmetlere kısıtlı erişim gibi sorunların yanı sıra ekonomik kriz gibi pandeminin ikincil sonuçlarından da endişe duymaktadırlar (Betts vd., 2020). Zira mülteciler genellikle iş kaybı riskinin yüksek olduğu sektörlerde ve çoğunlukla güvencesiz çalışmaktadırlar.

Bu tespitler ışığında “Hepimiz bu işte birlikteyiz.” ya da “Pandemi herkesi aynı etkiliyor.” gibi popüler söylemler genel olarak salgınlara ve özel olarak da COVID-19 pandemisine ilişkin gerçeği yansıtmamaktadır. Bu süreçten tüm dünyanın etkilendiği doğru olsa da sağlıkla ilgili riskler, yükler, deneyimler ve sonuçlar herkes için aynı değildir. COVID-19, çağdaş sosyal yaşamı küresel düzeyde bozmuş olsa dahi bazılarının öne sürdüğü gibi tüm kesimleri risk altında bırakan “büyük bir dengeleyici” olmaktan uzaktır. Ön çalışmalar, farklı sosyal grupların farklı bulaşma riski ile nasıl karşı karşıya kaldığını ve bu durumun çeşitli sonuçlarıyla nasıl farklı şekillerde başa çıktıklarını göstermektedir (Craig, 2020; Dempster v.d., 2020). Araştırma çıktıları, azınlıkların ve göçmenlerin, beyaz üst ve orta sınıfa göre orantısız şekilde daha yüksek bulaşma riski ile karşı karşıya olduğunu ve savunmasız toplulukların virüsün hızlı yayılmasına ve kitlesel ölümlere daha fazla maruz kaldığını göstermektedir. Buna ek olarak sosyal mesafe önlemleri ve bunların sosyal ve ekonomik sonuçları; toplumların en savunmasız kesimleri olan kadınlar, çocuklar, düşük gelirli sınıflar ve mülteciler üzerinde daha yıkıcı bir etkiye sahiptir.

COVID-19 ile mücadelede mülteci ve göçmenlerin farklı ülkelerde benzer zorluklar yaşamaları herhangi bir salgın durumunda mültecilik statüsünün istisnasız olarak bir kırılma sebebi olduğunu göstermesi açısından bir turnusol testi işlevi görmektedir. Küresel düzeyde kamplarda ve geri gönderme merkezlerinde kalan mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanması, kamu sağlığı bilgisinin yaygınlaştırılması, sağlık hizmetlerine erişim ve karar verme mekanizmalarına dahil edilmeleri aşamalarında ciddi boşluklar görülmüştür (Lupieri, 2021). Örneğin Bangladeş'te bulunan Rohingya mültecilerinin

kamplardan giriş-çıkışlarının acil durumlar ve gıda-ilaç sevkiyatı haricinde engellenmesi, sosyal medyaya erişimin kısıtlanması ve nüfus yoğunluğu yüksek olan kamp alanlarının hijyen pratiklerini ve sosyal mesafe kurallarını uygulamaya elverişli olmaması mültecilerin bulaş yolları ve virüs semptomları hakkında doğru bilgilenmelerini engellemiş ve enfekte olma risklerini artırmıştır (Barua, 2020). ABD’de mülteciler ve göçmenler düşük gelirli işlerde çalıştıkları ve kayıtlı olmadıkları için sağlık sigortası kapsamı dışında kalmış; temel sağlık hizmetleri kuruluşlarına, tele-sağlık hizmetlerine, uzaktan eğitime erişimde dil ve teknoloji engeline takılmış ve destek paketlerinin kapsamına alınmamışlardır (Endale, St. Jean ve Briman, 2020). Kanada’da ise mülteciler ülkeye girişlerini takiben hükümet ve sivil toplum örgütlerinin sponsorluğunda yerleştirme programı kapsamına alınmakta, sosyal, duygusal ve finansal desteklerden faydalanmaktadırlar. Buna rağmen mültecilerin çoğunun pandemi döneminde hükümet tarafından sunulan ek ekonomik desteklerden faydalanmak için gerekli şartları (asgari düzeyde gelir, vatandaşlık, oturma izni gibi) karşıyamamaları hala dezavantajlı gruplardan biri olduklarını göstermesi açısından önemlidir (Edmonds ve Flahault, 2021).

Türkiye’de ise geçici koruma statüsü altında bulunan Suriyelilerin sağlık sistemine ücretsiz erişimleri yasal olarak güvence altına alınmıştır. Suriyeli mültecilerin pandeminin ilk aylarında kişisel koruyucu malzemelere, tanı testlerine ve ilaç tedavisine erişimleri Göçmen Sağlığı Merkezleri aracılığıyla sağlanırken, 13 Nisan 2020’de yayınlanan Cumhurbaşkanlığı kararı ile sosyal güvence kapsamında olan veya olmayan bütün yabancıların COVID-19 tanı ve tedavisi için kamu hastanelerinden ücretsiz faydalanmaları sağlanmıştır (Mardin vd., 2020). Sağlık okuryazarlığını artırmak konusunda da sağlık kurumları başarılı bir performans göstermişlerdir. Sağlık Bakanlığı, Göçmen Sağlık Merkezleri, İl Sağlık Müdürlükleri ve SIHHAT projesi kapsamında Arapça websitesi hazırlamış, temel bilgilendirme dokümanları hazırlamış, broşürler dağıtmış ve sosyal medyada videolar yayınlamıştır (HASUDER, 2020). Benzer şekilde özellikle mültecilere hizmet veren sivil toplum kuruluşları da farklı dillerde broşür, video ve websitesi hazırlamıştır.¹ Ancak uygulamada sağlık sistemine eşit şartlarda erişimde mülteciler sıkıntı yaşamıştır. Örneğin kayıtsız/belgesiz göçmenlerin kamu hastanelerine kayıt olmasına dair mevzuatın olmaması, dil bariyeri nedeniyle filyasyon takibinin öngörüldüğü şekilde yapılamaması Suriyeli

¹ Örneğin, Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma Dayanışma ve Destekleme Derneği (MSYD), Mülteci Destek Derneği (MÜDEM) ve İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi (İGAM) sığınmacılar ve göçmenler için farklı dillerde web siteleri hazırlamışlardır (<https://covid19.msyd.org/>, <https://www.igamder.org/TR/covid-19>, <https://mudem.org/ar/>).

mülteciler arasında hastalığın tespiti ve izlenmesini zorlaştırmıştır (HASUDER, 2020).

Ekonomik ve sosyal durumu iyileştirme alanında ise kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının çabaları Suriyeli mültecilere yeterli ve kapsamlı destek sunulmasında sınırlı kalmıştır. Devletin pandemiyi yarattığı ekonomik sıkıntıları hafifletmek amacıyla tek seferlik dağıttığı nakdi destek sadece vatandaşları kapsamıştır. Benzer şekilde çoğunluğu kayıt dışı ve asgari ücretin altında çalışan Suriyeliler kısmi çalışma ödeneği uygulamasından faydalanamamıştır. Türkiye genelinde pek çok belediye bilgilendirme ve farkındalık yaratma, gıda, hijyen paketi ve maske dağıtım, tablet ve internet desteği, kadın ve çocukları güçlendirme eğitimleri ve mesleki eğitimler gibi hizmetler sunmuş olmalarına rağmen yerel düzeyde mültecilere yönelik pozitif ayrımcılık ilkesinin benimsenmemesi, ihtiyaç tespiti için düzenli saha çalışmalarının yapılmaması, uluslararası örgütler ile işbirliğinin geliştirilmemesi, veri kayıt sistemi oluşturulmaması, psiko-sosyal hizmetlerin farklı dillerde sunulmaması ve bütçesel sıkıntılar gibi eksiklikler sosyal yardımların yerel nüfus ile mülteciler arasında eşit dağıtılmasını engellemiştir (TEPAV, 2020). Buna karşılık, sivil toplum kuruluşları mültecilerin sağlık, eğitim ve işgücü piyasasına erişim engellerini azaltmak için eğitim, psiko-sosyal, dil ve hukuki destekleri çevrimiçi vermeye devam etmişlerdir. Sivil toplum kuruluşları mültecilerin temel sağlık, eğitim ve hukuk hizmetlerine erişimlerinde devleti destekleyici roller üstlenseler de hak temelli bir yaklaşımdan çok insani yardım prensibi esasında mültecilerin acil ve temel ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır (Kale vd., 2021).

Göçmenlik statüsü ve salgın deneyimi arasındaki ilişkiye dair, özel olarak COVID-19'un Türkiye'deki mülteciler üzerindeki etkisi üzerine sahadan bilgi toplayan birtakım çalışmalar mevcuttur. Bu araştırmaların büyük bir bölümü sağlık bilimleri perspektifinden yürütülen akademik çalışmalar (Özvarış vd., 2020; Budak ve Bostan, 2020) ya da ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanmış rapor ve politika belgesi niteliğindeki kaynaklardır (ILO, 2020; SGDD-ASAM, 2020; Türk Kızılay, 2020; IOM, 2020). Bunların dışında kalan ve Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin karşılaştıkları zorlukları sosyolojik bir perspektiften değerlendiren çalışmaların temel bulgusu, pandemi döneminde mültecilerin yaşadıkları sorunların ekonomi, sağlık, eğitim, istihdam, hukuka erişim ve psikoloji alanlarında yoğunlaştığıdır (Karaman ve Vesek, 2021).

Tüm Türkiye'de kent merkezleri, kasaba ve köylerde yaşayan Suriyeli mültecilerin yaşamlarının COVID-19'dan büyük ölçüde etkilendiği bu çalışmalarda tespit edilmektedir. Suriyeli mültecilerin sosyal mesafe ve tecrit gibi COVID-19 koruma önlemlerini uygulama fırsatlarının olmadığı veya sınırlı

olduğunun altı çizilmektedir (Bozdağ, 2021; Karaman ve Vesek, 2021, Budak ve Bostan, 2020). Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de COVID-19 ekonomiyi derinden etkilemiş ve işsizlik artışa geçmiştir (Ertürk, 2021). COVID-19 salgını birçok işletmenin ve işyerinin kapanmasına neden olmuştur. Bu nedenle, ev sahibi topluluğun bazı üyeleri gibi Suriyeli mülteciler de işsiz kalmış ve gelirlerini kaybetmiştir (Ertürk, 2021). Sağlık özelinde baktığımızda düzensiz statü sebebiyle, göçmenlerin ve sığınmacıların halk sağlığı hizmetleri dahil sosyal hizmetlere erişiminin salgın ile engellendiği görülmektedir (Sahin. vd. 2021). Salgının Suriyeli mülteciler üzerindeki psikolojik etkilerini ele alan çalışmalar da mevcuttur (bkz. Kira vd., 2020). Budak ve Bostan’ın çalışmasında (2020) mültecilerin COVID-19 ile ilgili endişeli olduğu ortaya çıkmış ve mültecilerin pandeminin ciddiyetinin farkında olmayan, pandemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan ve kişisel koruyucu ekipmanlara (maske, eldiven gibi) erişemeyen bir grup olduğu görülmüştür.

2. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, Ankara’daki Suriyeli mültecilerin COVID-19 salgını deneyimlerini araştırmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve çalışma 2021 yılı Temmuz ayında gerçekleştirilmiştir. Çalışma Ankara’da Önder ve Battalgazi Mahallelerinde yürütülmüştür. Bu yerleşim bölgeleri, Suriye’den gelen sığınmacıların yoğunluklu olarak yaşadığı mahalleler arasındadır. Katılımcıların neredeyse hepsi en az beş yıldır bu mahallelerde ikamet etmektedirler.

Pandemi sırasında Suriyeli mültecilerin deneyimlerine odaklanan sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış nitel soru kâğıdı derinlemesine mülakatlara rehberlik etmiştir. Mülteciler özellikle de pandemi koşullarında ulaşılması zor bir nüfus olduğundan, katılımcılar kartopu örneklem yoluyla belirlenmiştir (Noy, 2008). Derinlemesine mülakatlar yeni bilgilerin verilmediği doygunluk noktasına kadar sürdürülmüştür.

COVID-19 salgını nedeniyle uygulanan kısıtlamalar uyarınca görüşmelerin tümü Battalgazi Mahallesi’nde yer alan bir parkta açık havada maske ve mesafe kuralları gözetilerek gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde yürütülen yüz yüze görüşmeler katılımcıların deneyimlerini ve bu deneyimlere ilişkin sözlü ve sözel olmayan ipuçlarını ayrıntılı olarak anlamaya yardımcı olacağı için tercih edilmiştir. Görüşmeler 45-60 dakika arasında sürmüş ve katılımcıların Türkçe konuşmayı tercih ettiği birkaç istisna dışında Arapça yapılmıştır. Görüşmeler sırasında Arapça tercüman kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 16 erkek 14 kadın olmak üzere 30 mülteci ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme

yapılmıştır. Görüşme yapılan mültecilerin yaş ortalaması 36.6 olup katılımcıların yaşı 21 ve 60 arasında değişmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (18 kişi) evli olduğunu belirtmiştir. Örnekleme eşinden boşanan 5 kadın ve eşini savaşta kaybetmiş 3 kadın katılımcı bulunmaktadır. Geri kalan 4 katılımcı ise bekâr olduğunu belirtmiştir. Çocuk sayısı verisine bakıldığında, mültecilerin en az 1 en fazla 10 çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Eğitim durumu açısından görüşme yapılan 30 katılımcının 3'ü üniversite mezunu, 2'si üniversite öğrencisi, 3'ü üniversite terk olup 1'i lise mezunu, 14'ü ortaokul mezunu ve 5'i ilkökul mezunudur. 2 katılımcı ise okuma yazma bilmemektedir. Bir işte çalıştığını belirten 6 katılımcının tamamı erkektir. Katılımcılara nasıl geçindikleri sorulduğunda 20 katılımcı Kızılay Kart, aile ve hayırsever yardımları ile hayatlarını idame ettiklerini söylemiştir.

Tüm katılımcılara araştırmanın niteliği ve amaçları, katılımın gönüllülük esası ve hakları hakkında bilgi verilmiştir. Görüşmelerde katılımcının izni ile ses kaydı alınmış, kayıtlar deşifre edilmiş ve transkriptler Türkçe'ye çevrilmiştir. Yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlara rehberlik eden soru kâğıdı aşağıdaki altı konuda yaklaşık 22 sorudan oluşmuştur:

1. COVID-19 salgını sırasında bilgi edinme süreçleri,
2. Sağlık hizmetlerine erişim,
3. Eğitime erişim,
4. Hukuki hizmetlere erişim,
5. Sosyal çevre ve ayrımcılık deneyimleri,
6. Demografik özellikler ve genel bilgiler (göç yolları, barınma koşulları, aile ilişkileri vb.)

Gillman'ın (2000) belirttiği gibi, nitel araştırma yönteminde sıklıkla başvurulan yarı yapılandırılmış görüşmeler, öznel algıları anlamak açısından değerli bir araştırma tekniğidir. Bu araştırmanın odağı da kişisel deneyimlerin veya anlamların ortaya konulması olduğu için yarı yapılandırılmış görüşmelere başvurulmuştur.

Buna ek olarak, bu çalışmada kesişimsel yaklaşım benimsenmiştir. Kesişimsellik, çoklu sosyal kimlikleri ve sosyal kategorileri (cinsiyet, sınıf, cinsel yönelim, eğitim, yaş, milliyet gibi) işgal eden "her bireydeki çoklu kimliklerin birleşmesini" içerir (Kassam vd., 2020: 4). Bu kategorilerin her biri, kişiyi "mazlum veya ayrıcalıklı bir konuma" sokar (Vervliet vd., 2014: 2025). Bir araştırma metodolojisi olarak kesişimsellik, kimliklerin sabitliğini reddederek farklılaşan mülteci deneyimlerini anlamaya ve analiz etmeye olanak tanır. Böylece de görünür olan mültecilik kimliğinin ötesine geçerek bu kimlik kategorisinin ilk bakışta görünmez olan diğer bireysel ve toplumsal faktörlerle

nasıl karşılıklı kurulduğunu gösterir (Lutz, 2015). Bu çalışmada kesişimsel yaklaşım, mültecilerin sahip oldukları birçok kimlik kategorisinin (sınıf, toplumsal cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, uyruk) onları nasıl daha savunmasız bir hale getirdiğini dikkate alarak mültecilerin COVID-19 salgınına nasıl yaşadıklarını anlamaya yardımcı olmaktadır. Mülteciler, haklarının daha kolay ihlal edilmesine yol açan farklı kırılabilirlik katmanlarına sahip oldukları için karmaşık bir nüfustur. Teti'nin (2020: 1) belirttiği gibi, pandemi döneminde yürütülecek niteliksel çalışmalar, "salgınlar sırasında savunmasız insanların karşılaştığı farklı karmaşıklıkların ve zorlukların altını çizmek ve salgının kapsamını ve etkisini anlamak için bu zorlukları yakalayabilmek" açısından oldukça yararlıdır. Bu çalışma COVID-19 pandemisinde Türkiye nüfusunun karşı karşıya kalmadığı ek zorlukları içeren mülteci olma deneyimine çoklu kimlikler etrafında ışık tutmayı hedeflemektedir.

3. BULGULAR

Yoksulluk ve Pandemi: Türkiye Vatandaşları ile Paylaşılan Zorluklar

COVID-19 salgınının etkisi bütün sosyal sınıflar, etnik gruplar ve/veya mülteciler için farklı dinamikler taşısa da Suriyeli mültecilerin ev sahibi toplum ile paylaştıkları zorluklar vardır. Bunların başında COVID-19 pandemisinin yarattığı ekonomik sıkıntılar gelmektedir. Pandemi hem dünya genelinde hem de Türkiye'de yoksulluğu ve eşitsizliği oldukça derinleştirmiştir (FAO, 2020: 1). Dünya Bankası, derin yoksulluğun son 20 yıldır dünya genelinde gerileme eğiliminde olduğunu ancak pandemi nedeni bu eğilimin ilk defa tersine döndüğünü belirtmektedir (World Bank, 2021a).

Bu durumun Türkiye'ye yansımaları da benzer olmuştur. 2020 yılında yoksulluk önemli ölçüde artmış ve giderek büyüyen bir zorluk teşkil etmeye başlamıştır. Küresel ölçekteki ekonomik daralmaya paralel olarak Türkiye'de gayri safi yurtiçi hasıla %3,8'lik bir kayıp yaşamıştır. Türkiye ekonomisinin mali zayıflığı pandemi döneminde gelir ve istihdam kaybını telafi edecek etkili önlemler alınmasını güçleştirmiş ve özellikle kayıt dışı çalışan grup arasında yoksulluğu tetiklemiştir (Bayar, Günçavdı ve Levent, 2020: 2). 2018 yılında %8,5 olan yoksulluk oranı 2020 yılı sonu itibarıyla %12,2'ye ulaşmış ve yoksul sayısı 3 milyon kişi (%40) artmıştır (World Bank, 2021b). Kişi başına düşen milli gelir düşmüş (DİSK, 2021); fabrika ve işyerlerinin kapanması veya iflası özellikle mavi yakalılar ve hizmet sektöründe çalışanlar arasında işsizliği yükseltmiştir (Açıkgöz ve Günay, 2020).

COVID-19 pandemisi kaynaklı ekonomik daralma özellikle mültecilerin de içinde yer aldığı kadın, genç, düşük vasıflı ve kayıt dışı çalışan grubunu etkilemiştir

(World Bank, 2021b: iv). Mültecilerin çoğunluğu yoksulluk içinde yaşamaları, düzenli gelirlerinin olmaması ve dış yardımlara bağımlı olmaları sebebiyle gıda gibi temel ihtiyaçlar dışında kalan kalemleri (kıyafet, mutfak aleti, yatak, vb.) satın alamamaktadır (Dünya Doktorları, 2019). Bu bağlamda mülteciler ve Türkiye vatandaşları için COVID-19 küresel salgının ekonomik sonuçları, işgücündeki konumlarına ve bu konumdan kaynaklanan kırılganlıklarına paralel olmuştur.

Pandemi öncesinde de yoksul olan, insani yaşam koşullarını sürdürmekte ve gıda temini sağlamakta zorluk çeken mültecilerin ekonomik güvenlikleri pandemiden ağır şekilde etkilenmiştir. Pandemi süresince mültecilerin büyük bir kısmı şehirli yoksullar gibi iş ve gelir kaybı ile karşı karşıya kalmıştır. Türk Kızılay ve Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonunun (2021) salgının ilk döneminde yaptığı anket çalışmasına göre katılımcıların %80'i haneden en az bir kişinin işsiz kaldığını, %69'u ise işlerini kaybettiklerini belirtmiştir.

Gündelik işler ve desteklerle geçinen mülteciler, işyerlerinin kapanması ve işten çıkarılma nedeniyle geçim kaynaklarını kaybetmiş ve ekonomik kırılganlıkları artmıştır. Katılımcıların çoğunluğu hane halkı gelirlerinin COVID-19 salgını nedeniyle azaldığını ve fatura, kira, gıda, bebek bezi ve maması, devam sütü gibi temel ihtiyaçları karşılamada zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Suriyeli mültecilerin formel iş gücü piyasasında güvenceli olarak çalışması, kayıt dışı istihdamın ve çocuk işçiliğinin azaltılması ve mültecilerin kendi finansal kaynaklarını yaratmaları amacıyla hazırlanan “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”, 2016 yılından beri yürürlükte olmasına rağmen çok küçük bir azınlık yasal çalışma iznine sahiptir. Halen 1,5 milyon mülteci çoğunlukla düşük ücretli ve düşük nitelikli işlerde kayıt dışı istihdam edilmektedir. Mülteciler çoğunlukla kayıt dışı sektörlerde ve iş sözleşmesi olmadan çalıştıkları için çalışmadıkları dönemde sosyal güvence kapsamı dışında kalmışlar ve devletin salgın boyunca sağladığı kısmi zamanlı çalışma ödeneğinden, işten çıkarma yasağından veya işten çıkarılma halinde tazminat ödemesinden faydalanamamışlardır. Sosyal güvence kapsamı dışında, kayıt dışı ve gününbirlik çalışma koşulları mücbir sebeplerden de olsa işe gidememe halinde gelir kaybına yol açmaktadır. Araştırmaya katılan ve pandemi öncesinde güvencesiz işlerde çalışan 6'sı erkek 2'si kadın olmak üzere 8 kişi bu dönemde işini tamamıyla kaybetmiş ya da iş değiştirerek karton, naylon toplayıcılığı gibi parça başı işlerde çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır.

O dönemde maddi durumumuz çok zordu. Kızılay kartından başka gelirimiz yoktu. Korona'dan önce bazen ev temizliğinde çalışıyordum ama Korona'dan sonra kimse beni evini temizlemeye çağırmadı. (Görüşmeci 1, 41, Kadın)

COVID-19 önlemleri nedeniyle işimi kaybettim, çalıştığım fabrikadaki iş düşük talep nedeniyle azaldı, bu yüzden çok sayıda işçiyi işten çıkardılar. Sigorta olmadan çalıştığım için bana hiçbir tazminat ödemediler. (Görüşmeci 2, 40, Erkek)

İşyerlerinin geçici süre ile kapatılması, kayıt dışı sektörde erişilebilir olan işlerin (inşaat işçiliği, temizlik gibi) durması ve 20 yaş altına getirilen sokağa çıkma kısıtlamaları sonucu geçici, günübirlik ve sigortasız çalışan veya çocukların gelirine bağımlı olan mülteciler tıpkı şehirli yoksullar gibi geçim kaynaklarını kaybetmiştir.

Çocuklarım işe gitmediği için ekonomik olarak etkilendik ve Korona virüsü döneminde ev kirasını ve faturaları ödemek bizim için çok zor oldu. (Görüşmeci 6, 60, Erkek)

Korona öncesi günlük işçi olduğum için inşaat projelerinde ve yüklemelerde çalışıyordum. Korona başlayınca işler neredeyse durdu, projelerin çoğu durdu ve işimi değiştirip yeni işe başlamak zorunda kaldım. Karton, demir ve plastik toplayıp sattım. Sokağa çıkma yasağının olduğu zamanlarda bu iş bile tehlikeye girdi. Dışarı çıkamıyorduk ve başka bir gelirimiz yoktu. (Görüşmeci 4, 30, Erkek)

Ekonomik açıdan Korona döneminde büyük bir ekonomik krize tanık olduk ve borçlarımız arttı. Korona enfeksiyonu dönemi boyunca eşim çalışmadı ve herhangi bir gelirimiz olmadı. (Görüşmeci 3, 27, Kadın)

Suriyeli mültecilerin kentli yoksullarla paylaştıkları pandemi kaynaklı bir diğer zorluk ise temel ihtiyaçlara ek olarak, pandemi nedeniyle artan hijyen ihtiyaçlarını karşılamakta ve hijyen pratiklerini devam ettirmekte zorlanmaları ve hem temel ihtiyaçları hem hijyen ihtiyaçlarını karşılamada kısıntıya gitmek zorunda kalmalarıdır. Kamu kurumları maske ve dezenfektan dağıtımı konusunda mültecilere yeteri kadar ulaşamazken sivil toplum kuruluşları bilgi yayma faaliyetlerine ek olarak mültecilere maske ve hijyen malzemeleri içeren paketler dağıtmışlardır. Bu tür yardım paketleri periyodik olarak değil, tek veya birkaç seferlik dağıtıldığından mülteciler salgına karşı kendi kaynakları ile korunma tedbirleri almışlardır. Ancak bütçeleri daha kısıtlı hale gelen bazı katılımcılar gıda, kira ve fatura gibi ihtiyaçlarını karşılamak ile salgından korunmak için gerekli malzemeleri (maske, dezenfektan, eldiven gibi) temin etmek arasında seçim yapmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

Evimde halı veya yatak bile yok. Maske ve dezenfektan hiç alamadık. (Görüşmeci 5, 26, Kadın)

Evde kimse çalışmadığı için maske ve hijyen (malzemesi) almakta çok zorlanıyorduk. (Görüşmeci 7, 21, Kadın)

Ekonomik zorlukların bir diğer yansıması ise COVID-19 konusundaki bilgiye erişimde yaşanmıştır. Teknik ekipman eksikliği mültecilerin salgın hakkında bilgiye erişimini de kısıtlamakta, sağlık risklerini ve kırılabilirliklerini artırmaktadır. Bazı katılımcılar evlerinde televizyon bulunmaması, akıllı telefonlarının veya internet bağlantılarının olmaması gibi nedenlerle haberleri takip edemediklerini ve hızla değişen bilgileri öğrenmek için sosyal çevrelerine ve sivil toplum kuruluşlarına bağımlı olduklarını belirtmişlerdir.

Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi raporunda belirtildiği gibi, pandemi döneminde kadınlardan önceki ekonomik krizlerde olduğu gibi artan iş yükünü üstlenmeleri beklenmiştir (KEİG, t.y.). Bu durum araştırmamızda yer alan kadın katılımcılar için de oldukça geçerlidir. Araştırmaya katılan kadınlar pandemi döneminde temizlik için çok fazla zaman harcamak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Düşük gelirli, yoksul hanelerde yaşayan bu kadınlar için virüse yakalanma korkusu stres seviyesini, kaygı bozukluğunu ve depresyon belirtilerini artırmıştır. Bu durum evlerinde kronik rahatsızlığı olan, yaşlı ve engelli bireyler bulunan kadın katılımcılar için daha da derinden hissedilmektedir. Dolayısıyla bu dönemde kadınlar için ev içi eşitsiz iş yükü artmakla kalmamış, hasta olma/etme endişesi/sorumluluğu ile birleşerek kadınları yönetilmesi oldukça zor bir strese de baş başa bırakmıştır.

COVID bize bulaşmanın korkusuyla çoğu zaman evde temizlik ve dezenfektasyon yaparak vakit geçirirdim, psikolojim çok bozuldu. (Görüşmeci 15, 28, Kadın)

COVID döneminde çok yorulduğum ve depresyona girdim, annem tansiyon hastasıydı ve onun için çok korktum. Devamlı temizlik yaptım ona bir şey bulaşmasını diye. Her şeyden çok korkar hale geldim. (Görüşmeci 7, 21, Kadın)

Araştırmada 3'ü eşini savaşta kaybetmiş, 5'i boşanmış toplam 8 yalnız kadın katılımcı vardır ve bu kadınların hepsi çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Katılımcılar bu dönemde çocuklarını kimseye bırakamadıkları için iş aramak için dışarı çıkmadıklarını ve alışverişe giderken bile oldukça zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun temel nedenleri arasında kadın katılımcıların savaş sonrasında Türkiye'ye tek başlarına göç etmek zorunda kalmaları, akraba ve tanıdıklarının başka şehirlerde ikamet etmesi gibi sosyal ağ eksikliklerinden bahsedilebilirken, çocuklarını güvenle bırakabilecekleri kreş vs. gibi bir kurumlara ekonomik nedenlerle erişimlerinin olmaması da yer almaktadır. Bu kapsamda, mülteci kadınların çocuk bakımı desteği açısından kurumsal düzeyde destek noktasında karşılaştıkları zorlukların Türkiye'deki yerel kadınlarla örtüşüğünün altı çizilmelidir.

Pandemi döneminde ortaya çıkan ve diğer yoksul kesimlerle paylaşılan zorluklardan bir diğeri de COVID-19 dışındaki tedaviler için sağlık sistemine erişimde yaşanan sıkıntılardır. Pandemi döneminde virüse yakalanan hastaların tedavisine öncelik verilmiş, çoğu hastane pandemi hastanesine çevrilmiş ve acil olmayan tedaviler ertelenmiştir. Bu öncelikler nedeniyle hastanelere randevusuz gidilememesi, randevu almada yaşanan zorluklar ve randevu tarihlerinin geç verilmesi bu çalışma kapsamında görüşülen Suriyeli mültecilerin sağlık hizmetlerine erişimde yaşadıkları zorluklardır.

Hastanelerin çoğunluğunun pandemi hastanesine çevrilmesi sonucu katılımcılardan bazıları kronik veya akut rahatsızlığı bulunan aile fertlerinin hastaneye kabullerinde de sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. İki katılımcı acil durumları olmasına rağmen tedavilerinde sıkıntı ve erteleme yaşadıklarını, bu sebeple de özel hastane, sağlık merkezi veya hekime başvurmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Özel sağlık kuruluşlarından alınan tedavi ve hizmetler ise katılımcıların giderlerini ve maddi zorluklarını artırmıştır.

Korona döneminde eşimin annesinin şeker hastalığı, yüksek tansiyonu ve bazı kronik hastalıkları nedeniyle hastaneye çok gitmek zorunda kaldık, hastaneler çok kalabalık. Randevular azdı ve geç tarihlere verildi. (Görüşmeci 10, 38, Erkek)

Babam 75 yaşında olduğu için hastane, sağlık ocağı gibi yerlere gidemedik, beyin felci geçirdi. Hastanede kalmasına izin vermediler sadece serum takıp dışarıya çıkardılar ve sağlık durumu kötüye gitti. Onu bu halde görmeye dayanamadık ve daha iyi sağlık hizmeti almak için buradaki özel Suriyeli doktorlarla iletişim kurmaya başladık. (Görüşmeci 22, 43, Kadın)

Pandemi hastanelerine dair sağlık riski algısı mülteciler arasında da artmıştır. Katılımcıların çoğunluğu COVID-19 döneminde hastane veya sağlık merkezlerine gitmekten enfekte olmak endişesiyle çekindiklerini, hastanede kendilerini risk altında hissettiklerini ve evde tedavi yöntemlerini uygulamaya çalıştıklarını belirtmiştir.

Hastaneye gitmenin güvenli olmadığı düşüncesi sadece kronik veya akut rahatsızlıklarda değil, COVID-19 ile enfekte olan bazı katılımcılar için bile etkili olmuştur. Enfekte olan bazı katılımcılar hem hastanede kendilerini güvende hissetmedikleri hem de enfeksiyonu yayma endişesi ile hastaneye gitmek yerine kendilerini evde karantina altına almayı tercih etmiş ancak tedaviden yoksun kalmışlardır.

Enfeksiyonu kimseye bulaştırmamak için 15 gün eşimle dışarı çıkmadan evde kaldık, hastaneye enfekte insanlarla dolu olduğu için gitmedim. (Görüşmeci 24, 55, Kadın)

Katılımcılar virüsten korunmak için sokağa çıkma kısıtlamaları, izolasyon, kalabalık ortamlardan kaçınma, evde kalma, maske kullanımı ve fiziksel temastan (tokalaşma gibi) kaçınma konusunda bütün tedbir ve kuralları ciddiye aldıklarını ve çok dikkatle uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Gerekli haller dışında sokağa çıkmadıklarını, çıktıkları takdirde hijyen kurallarına özen gösterdiklerini ve sosyal görüşmeleri ertelediklerini belirtmişlerdir.

Eğitime erişimde karşılaşılan zorluklar, pandemi sürecinde mülteci çocukların Türk vatandaşı olan çocuklarla paylaştıkları bir sorun olmuştur. Pandemi önlemleri kapsamında tüm Türkiye’de uzaktan eğitim sistemine geçilmiştir. Fakat bu süreçte her çocuğun uzaktan eğitime erişimi aynı düzeyde gerçekleşmemiş, teknolojik cihazlara ve internete erişim olanaksızlıklarının yarattığı dijital uçurum eğitim sistemi içindeki eşitsizlikleri derinleştirmiştir (ERG, 2021: 13). Haziran 2020 verilerine göre Türkiye’de “en yoksul %20’lik kesimdeki ailelere mensup çocukların çevrimiçi eğitime erişim oranı sadece %14’tür” (ERG, 2021: 14). SGDD-ASAM (2020: 16) tarafından 13.04.2020 ve 17.04.2020 tarihleri arasında Türkiye’deki mülteci çocuklar üzerine gerçekleştirilen çalışma sonucunda yayınlanan bir rapor, pandemi sonrasında “okula kayıtlı 126 çocuğun sadece %70’inin hâlâ okula kayıtlı olduğunu ve okula kayıtlı olan çocukların %48’inin uzaktan eğitimden faydalanamadıklarını ortaya koymuştur”.

Araştırmamızda yer alan tüm mültecilerin çocukları eğitime erişim konusunda zorluklar yaşamıştır. Bu sıkıntıların en büyük sebebi ekonomik zorluklardan kaynaklanan teknoloji ve altyapı (bilgisayar, dizüstü bilgisayar, tablet, akıllı telefon, internet bağlantısı) eksikliğidir. Örneğin bir katılımcı “evde bilgisayarımız yok ve internet bağlantımız çok zayıf” diyerek çocuklarının eğitime erişiminin pandemi sürecinde kısıtlı olduğunu belirtmiştir (Görüşmeci 27, 31, Erkek).

Çalışmamızda yer alan tüm mülteciler çocuklarının teknolojiye erişimde yaşadıkları sorunlar nedeniyle derslerini düzenli olarak takip edemediklerini vurgulamışlardır. Pandemi dolayısıyla Türkiye’de örgün eğitim, çevrimiçi bir platform olan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) aracılığıyla televizyon ya da internet üzerinden yürütülmüştür. Türkiye’de “29 Mart 2021 itibarıyla haftada bir saatten fazla EBA platformunu kullanan öğrencilerin oranı %66’dır” (ERG, 2021: 15). Örneklememizde yer alan iki katılımcı hariç hiçbir katılımcı EBA TV’yi bilmemektedir. Bu durumu Türkiye’deki istatistikler ışığında değerlendirdiğimizde sorunun mülteci çocuklar için çok daha derin olduğunu görülecektir. Mülteci ailelerin EBA TV’nin varlığını bilmemelerinin arkasında çoğu katılımcının evinde televizyon olmamasının, televizyon olsa dahi Türkçe kanallara erişime ve hatta ebeveynlerin Türkçe dil yeterliliğine sahip

olmamalarının yattığı düşünülmektedir. Özetle katılımcılar, teknolojiye erişimde yaşanan zorlukların çocuklarının başarılarını düşürdüğünü, Türkçe dil becerilerini geriletliğini ve bu durumun bazı çocukların okulu bırakma riskini artırdığını vurgulamışlardır.

Mültecilik ve Pandemi

Mülteciler, COVID-19 pandemisi öncesinde de mülteci kimlikleri nedeniyle çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Görüşmeler sırasında mülteciler, başta hizmetlere ve haklara erişim olmak üzere pek çok bilgi, sosyal ağ ve kaynağa sahip olmamaları nedeniyle yüz yüze kaldıkları zorlukların daha da ağırlaştığını belirtmişlerdir. İlk zorluk dil bariyeri nedeniyle yaşanan zorluklardır. Bu bariyer bilgi iletişiminden sağlık hizmetlerine, eğitimden sosyal destek mekanizmalarına kadar pek çok alanı yatay kesmektedir.

Salgının başladığı dönemde çeşitli kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları Suriyeli mültecileri bulaş ve korunma yolları, izolasyon kuralları ve yasaklar hakkında bilgilendirmek için adım atmışlardır. Arapça sağlık broşürleri hazırlanmış, Sağlık Bakanlığı tarafından mültecilere özel web sitesi yayına alınmış, sosyal medya üzerinden bilgi notları ve videolar paylaşılmış, Suriyeli sağlık çalışanları semptomlar ve tedavi hakkında bilgilendirilmiştir (Özvarış vd., 2020). Ancak araştırmaya katılan mültecilerin büyük çoğunluğu pandemi süresince ve pandemi hakkında kamu kurumları tarafından tedbirler, kısıtlamalar, acil yardım hatları ile test ve tedavi imkanları hakkında yeteri kadar bilgilendirilmediklerini ifade etmişlerdir.

*Herhangi bir resmi kurum veya sivil toplum kuruluşundan bir bilgi almadık. Bir gün sağlık ocağından iki görevli bizi ziyarete geldi ve bu evde kaç kişinin yaşadığını sordu; o kadar. Başka kimseyi görmedik.
(Görüşmeci 13, 47, Kadın)*

Katılımcıların büyük çoğunluğu COVID-19 salgını ve tedbirleri hakkında bilgi edinirken sosyal medyayı (Whatsapp, Facebook) ve yerel topluluk iletişim ağını kullanmıştır. Mülteci toplulukları arasında Türkçe bilen kişiler salgının yayılımı, bulaş yolları, korunma yöntemleri, tedbirler ve kısıtlamalar hakkında yerel medyadan edindikleri bilgi ve güncellemeleri sosyal medya üzerinden topluluk üyeleri ile paylaşarak bilgi alışverişini ve dayanışmayı kolaylaştırmış, dil bariyerinin dışlayıcı etkisini hafifletmişlerdir. Bu sayede mülteciler kalabalık ortamlardan uzak durma, maske kullanımı, sosyal mesafe, sokağa çıkma kısıtlaması vb. hakkında bilgiye eriştiklerini belirtmişlerdir.

Bu hastalığı sosyal medya, özellikle WhatsApp grupları aracılığıyla duydum. Önder'de yaşayan Suriyelilerin haberleştiği bir WhatsApp grubu var. Haberleri Arapçaya çeviren bir tercüman var ve bize bu

hastalık, korunma yöntemleri ve maske takmak ve kalabalık merkezlerden uzak durmak gibi alınması gereken önlemler hakkında günlük bilgiler veriyordu. Yasak günleri, çıkış saatleri, vaka sayıları ve ihlalleri hakkında bilgiler veriyordu. Hatırlıyorum da, Sağlık Bakanı'nın neredeyse her gün düzenlediği bir basın toplantısı vardı, onu ve Cumhurbaşkanı'nın çeşitli açıklamalarını WhatsApp grubundan bir kişi dinliyor ve Arapça'ya tercüme ediyordu. (Görüşmeci 10, 38, Erkek)

Bu durum kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin yaptığı ilgili çalışmaların yeterli olmadığını ve mültecilerin COVID-19 ile ilgili temel bilgileri diğer Suriyeli mültecilerden aldıklarını ortaya koymaktadır. Bu durumun bir başka yansıması ise ulaşılan bilginin güvenilirliğine ilişkindir. Türkiye'de ilk COVID-19 vakasının tespit edilmesinin ardından yayımlanan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Türk vatandaşı olmayanların da kamu hastanelerinde COVID-19 tedavisini alabilecekleri duyurulmuştur. Bu düzenleme ile mülteciler yasal statüsüne ve sigorta kaydına bakılmaksızın sağlık sistemi kapsamına alınmışlar ve vatandaşlarla eşit sağlık erişimine sahip olmuşlardır. Ancak bu tür hizmetlerin kapsam ve uygulaması hakkında bilgi veren sivil toplum kuruluşlarının uzaktan çalışmaya geçmesi ve dil bariyeri nedeniyle güvenilir bilgiye ulaşmak zorlaşmıştır. Veriler, mültecilerin, COVID-19 semptomları ortaya çıktığında hangi hastaneye veya sağlık merkezine başvurulacağı, ne tür bir prosedür izleneceği, ücretsiz test imkânı, ekstra ücret talep edilip edilmeyeceği, pozitif vakaların karantinaya alınıp alınmayacağı hakkında doğru bilgiye ulaşmakta sıkıntı yaşadıklarına ve mülteci ağlarında sağlanan bilgilerin yetersiz kaldığına işaret etmektedir. Örneğin, evinde televizyon ve internet olmayan ve bu sebeple de salgın hakkında yeterli bilgiye erişemeyen bir katılımcı, çocukları ile COVID-19 semptomları göstermelerine rağmen, hastaneye gittikleri takdirde 15 gün karantinaya alınacaklarını zannettiği için hastaneye başvurmadığını ifade etmiştir.

Kimse bana bu (sağlık) merkezlerden, konumlarından ve bunlara nasıl başvuracağımdan bahsetmedi ve bu merkezlere nasıl yardım başvurusunda bulunacağım konusunda hiçbir bilgim yoktu. (Görüşmeci 13, 47, Kadın)

Bilgi iletişimi konusundaki bir başka eksiklik ise COVID-19 aşısının mülteciler için de ücretsiz ve erişilebilir olduğu bilgisinin kapsayıcı şekilde yaygınlaştırılmamasıdır. Katılımcılardan bazıları aşı olduklarını veya en yakın sağlık merkezinde aşı olabileceklerini bildiklerini ifade ederken, bazıları ise aşı olabileceklerini bilmediklerini belirtmiştir. Aşılama ile ilgili bir başka sıkıntı ise aşı tereddüdüdür. Yine aşıdan sonra ortaya çıkabilecek semptomlar hakkında kamu kurumlarından veya sivil toplum kuruluşlarından gelen bilgilendirmenin değil de

akraba, komşu ve sosyal çevre deneyimlerinin esas alınması katılımcılar arasında aşu hakkında yanlış ve eksik bilgilenmeye yol açmıştır.

Hayır daha olmadık hala belirtilerden korkuyoruz, yurtdışında yaşayan kardeşim aşu oldu ama sonra ciddi belirtiler gösterdi. (Görüşmeci 2, 40, Erkek)

Sosyal medya bu aşunun daha sonra ortaya çıkabilecek ciddi komplikasyonlarından bahsediyor ve açıkçası bu aşudan korkuyorum. (Görüşmeci 12, 31, Erkek)

Dil bariyeri, hastanelerde ve sağlık merkezlerinde hizmet alırken de mültecilerin karşılaştığı en büyük engellerden biridir. Sağlık kuruluşlarında yeterli tercüman bulunmaması ve sivil toplum kuruluşlarının pandemi döneminde sadece çevrimiçi tercüme hizmeti vermesi, hastalığın teşhisi ve tedavisi hakkında doktor, hemşire, sağlık personeli ile hasta ve hasta yakınları arasındaki bilgi iletişimini engellemektedir. Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) hakkında bilgi sahibi olmayan mülteciler randevu almak konusunda daha fazla sıkıntı yaşamışlar, bazen randevu alamadıklarını ve tedaviye erişemediklerini ifade etmişlerdir. MHRS ve Hayat Eve Sığar uygulamalarının Arapça dil seçeneğinin olmaması; akıllı telefon, bilgisayar, internet bağlantısı ve okuryazarlık eksikliği mültecileri sağlık hizmetlerine erişimde dezavantajlı durumda bırakmaktadır.

Arapça dili olmadığı ve Türkçe okumayı bilmediğim için Hayat Eve Sığar uygulamasını takip etmedim. (Görüşmeci 10, 38, Erkek)

Hastaneye randevu almakta sorun yaşadık, cepten randevu almak için MHRS uygulamasını indirdim ama nasıl kullanılır bilmiyordum. Acile gittim ama durumumun acil veya tehlikeli olmadığını söyleyerek beni kabul etmediler, 182'yi arayıp randevu almamı söylediler, ama randevu alamadım. (Görüşmeci 11, 51, Kadın)

Bu sürede karşılaştığım en büyük sorun dildi, doktorlar benimle önemli konularda konuşuyorlardı ama onları takip edemedim. Çok az çevirmen vardı ve tercüman olmazsa doktorlar ve hemşireler bizimle iş birliği yapmıyorlardı. Bazen Türkçe bilen arkadaşlarımı arayıp telefonu doktora verdim, bazı doktorlar telefonla konuşmayı reddedip özel tercüman istediler. (Görüşmeci 4, 30, Erkek)

Pandemi sürecinde eğitim alanında mülteci çocukları Türk vatandaşlarının çocuklarından ayıran en temel sorun da dil engelidir. Mülteci çocukların Türkçe dil becerilerinin zayıf olmasından kaynaklanan sorunlar ve bu süreçteki destek mekanizmalarının eksikliği, öğrencilerin COVID-19 sırasında çevrimiçi eğitimde kullanılan teknolojik platformlara (örneğin Zoom) erişimini de etkilemiştir.

Kızım online eğitim sürecinde birçok zorlukla karşılaştı. Derse nasıl gireceğini bilmiyordu. Öğretmen öğrencilere derse girmeleri için ders

linkini göndermek için bir grup oluşturdu ama kimse kızıma bunu nasıl yapacağını söylemedi. Kızım derslere ancak iki üç kez katılabildi. Derslerin çoğu video tabanlı değildi. Öğretmen gruba ders belgeleri gönderdi ama kızım Türkçe bilmiyordu ve bu nedenle hiçbir şey anlamadı. (Görüşmeci 28, 40, Kadın)

COVID-19 salgını süresince sosyal medya ve sosyal dayanışma ağlarına ek olarak sivil toplum kuruluşlarının Suriyeli mültecileri kamu sağlığının bir paydaşı olarak salgınla mücadele sürecine dahil etme çabaları önemlidir. Salgın öncesi dönemde mülteci grupları güçlendirme ve sosyal uyumlarını hızlandırma faaliyetlerine ağırlık veren sivil toplum kuruluşları, salgınla beraber faaliyet alanlarını Suriyeliler arasında salgının semptomları, bulaş ve korunma yolları, tedavi imkanları hakkında farkındalık artırma ve bilgilendirmeye kaydırmıştır. Suriyeli mültecilerle çalışan ve aynı veya maddi destek sunan sivil toplum kuruluşlarının evlere düzenledikleri ziyaretler ve hazırladıkları bilgi kitleri COVID-19 salgınının yayılımı hakkında bilgi erişimini sağlama, farkındalığı artırma ve mültecilerin marjinalizasyonunu önlemede önemli rol oynamaktadır. Bu önemi katılımcılar şu şekilde örneklendirmiştir: “Bazen ASAM organizasyonu bu hastalık hakkında bazı bilinçlendirme broşürleri dağıtıyordu ve biz bunlardan çok faydalandık” (Görüşmeci 14, 42, Erkek); “(Watan-ASAM) gibi bazı kurum ve kuruluşlar birkaç ziyarette bulundular ve hastalığa yakalanmamak için yapılması gereken prosedürleri anlattılar ayrıca içinde çok sayıda maske ve dezenfektan bulunan bir karton kutu verdiler” (Görüşmeci 3, 27, Kadın).

Özellikle sivil toplum kuruluşlarının dil veya meslek edindirme kurslarına katılan mülteciler, salgın hakkında erken bilgiye ulaşmışlar ve bu bilgileri yakın çevreleri ile paylaşarak farkındalık ağını genişletmişlerdir. Bu durum sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin mülteciler arasında toplumsal gelişmelerden haberdar olma ve ev sahibi toplum ile kaynaşma konusundaki rolünün önemine de işaret etmektedir.

COVID-19 salgını nedeniyle yaşanan ekonomik daralmaya paralel olarak hükümetler, sivil toplum örgütleri ve insani yardım kuruluşları mültecilerin ihtiyaçlarını kapsayıcı bir şekilde karşılamakta zorlanmışlardır. Türk Kızılay ve Uluslararası Kızılaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu’nun yaptığı ek nakit transferleri sadece 1,7 milyon Suriyeliye ulaşmıştır (IFRC ve Kızılay, 2021). Yerel ve uluslararası sivil toplum örgütleri mültecilerin acil ihtiyaçların karşılamaya yönelik gıda ve hijyen paketleri dağıtsalar da bütçe kısıtları, uzaktan çalışma ve erişim faaliyetlerinin kurumsallaşmaması nedeniyle ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmışlardır.

Mahallemde bulunan derneklere gittim ancak çoğu COVID nedeniyle kapandı ve hizmet vermedi, o dönemde yardımlar önemli ölçüde azaldı. (Görüşmeci 11, 51, Kadın)

Mülteciler bağlamında ayni ve nakdi yardımların kısıtlanması, sosyo-ekonomik kırılganlığı derinleştirmenin yanı sıra salgının beraberinde getirdiği risklerle mücadelede mültecilerin mülteci konumlarının etkisini artırmıştır. Pek çok Suriyeli mülteci aile geçimlerini sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan nakit transferleri ve ayni yardımlar ile sağlamaktadır (Balcıoğlu ve Erdoğan, 2020). Suriyeli mültecilerin %85'inin şehirlerde yaşaması, devletin kaynaklarının büyük kısmını kamplarda yaşayan mülteciler için harcaması, şehirlerde yaşayan mültecilere kısıtlı destek sunulması (Woods, 2016) nedeniyle oluşan boşlukta mültecilerin sivil toplum örgütlerinin ve insani yardım kuruluşlarının sunduğu maddi desteğe olan bağımlılığı yüksektir (Mackreath ve Sağnıç, 2017).

Salgın koşullarında sosyal ağın çözülmesi ve sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler tarafından sunulan desteklerdeki kesintiler, mültecilerin özellikle kriz durumlarında sosyo-ekonomik risklere karşı güvencesiz-kırılgan konumlarını ortaya çıkarmaktadır. COVID-19 öncesinde Kızılay kartına ek olarak sivil toplum kuruluşlarından ve hayırseverlerden gelen ayni ve maddi desteklerle kira, fatura, gıda ve hijyen ihtiyaçlarını karşılayan katılımcılar salgın döneminde bahsedilen desteklerde yaşanan kesinti ve erişim sıkıntısı nedeniyle temel ihtiyaçlarını karşılamakta daha fazla zorlandıklarını ifade etmiştir.

Kirayı Kızılay kartından gelen parayla ödüyoruz. Faturaları ise hayırseverler ödememize yardım ederdi ama dediğim gibi artık eskisi gibi değil çünkü destek çok azaldı. (Görüşmeci 7, 21, Kadın)

Devlet tarafından salgının yarattığı ekonomik zorlukları hafifletmek amacıyla gelir düzeyi düşük ailelere sunulan 1000 TL'lik maddi yardım sadece vatandaşları kapsadığından Suriyeliler bu yardımdan faydalanamamışlardır. Belediyeler ve valilik gibi kamu kurumları tarafından da salgın döneminde mültecilere düzenli ve kapsayıcı ayni veya maddi yardım yapılmadığı belirtilmiştir. Katılımcılardan sadece birkaçı belediyelerden gıda desteği aldığını ifade etmiştir. Bu durum mültecilerde yalnızlık, terk edilmişlik, vatandaşlardan daha az değerli veya görünür oldukları hislerini pekiştirmektedir.

Mülteciler savaş koşulları nedeniyle zorunlu olarak göç ederken taşınmaz mal varlıklarını ve birikimlerini geride bırakmak zorunda kalmışlardır. Salgının yarattığı ekonomik kriz koşullarında mülteciler gıda, barınma ve hijyen ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılacak ek kaynaklardan yoksundurlar ve ekonomik kırılganlıkları daha yüksektir. Devlet kurumlarının ve sivil toplum

örgütlerinin desteğinin sınırlı kaldığı bu dönemde Suriyeliler iş ve gelir kayıplarını kendi mücadele mekanizmalarını geliştirerek telafi etmeye çalışmışlardır. Bu süreçte mülteciler aile, arkadaş ve akrabadan borç almak veya birikmiş tasarruflarını harcamak zorunda kalmışlardır. Sadece bir tane katılımcı hane halkı varlıklarını satarak ihtiyaçlarını karşıladıklarını belirtmiştir. Bu durum mültecilerin kapanma ve izolasyon önlemlerinin sona ermesi ile işlerine dönecek olsalar bile ciddi bir borç yükünün altında kalacaklarına ve yaşam standartlarının düşeceğine işaret etmektedir.

Benim için pandeminin etkisi çok oldu özellikle iş konusunda. Yaklaşık 1,5 sene işsiz kaldım. Çok şükür kimseden borç almadım ama biriktirdiğim tüm parayı harcamak zorunda kaldık. (Görüşmeci 8, 31, Erkek)

Yurt dışında çalışan bir abimiz var, bize o yardım ediyordu. (Görüşmeci 9, 28, Erkek)

COVID-19 döneminde gelir kaybına sebep olan bir başka faktör ise Halk Eğitim Merkezlerinde düzenlenen, mültecilerin yaşamlarını idame ettirmelerine yardımcı olan ve geçici gelir kaynağı sağlayan kurslara ara verilmesi olmuştur.

Korona'dan önce bazı ihtiyaçlarımı karşılamama yardımcı olan ücretli kurslara gidiyordum ama Korona'dan sonra bu kurslar durdu. Altındağ Halk Eğitim Merkezi'nde bir Türkçe kursuna katılıyordum ve bize ayda yaklaşık 400 lira veriyorlardı, ancak sokağa çıkma yasağı nedeniyle kurs durdu. (Görüşmeci 1, 40, Kadın)

Suriyeliler sokağa çıkma yasaklarından da toplumun diğer kesimlerine göre daha farklı etkilenmişlerdir. Çoğunun yaşadıkları şehirde aile ve akrabalarının olmaması veya sosyal çevrelerinin dar olması nedeniyle mülteciler kapanma dönemlerinde izolasyon ve yalnızlık duygusunu daha yoğun yaşamışlardır.

Ayrıca sokağa çıkma yasağı dönemlerinde evden çıkmamak psikolojik olarak bizi etkiledi, Ankara'da akrabamız yok, Korona'dan önce dışarı çıkıp parkta ya da sokakta yürüyorduk, Korona döneminde artık eskisi gibi dışarı çıkamıyoruz. (Görüşmeci 2, 40, Erkek)

Yasak günlerinde evde oturmaktan o kadar sıkıldık ki kendimizi hapiste gibi hissettik. (Görüşmeci 10, 38, Erkek)

Çok zor bir dönemden geçtik, evden dışarı çıkamadığımız için, akrabalarımıza ya da bize destek seansları veren kuruluşlara gidemediğimiz için zorlu psikolojik baskılar yaşıyorduk. (Görüşmeci 13, 47, Kadın)

Genellikle mülteciler, kriz anlarında onları destekleyecek sosyal ağlardan yoksundurlar (Martuscelli, 2021). Yüzyılın en büyük salgınlarından biri olan bu süreçte Suriyeli mülteciler için de bu destek ihtiyacı artmıştır. İlgili kuruluşlar her

ne kadar uzaktan hizmet sunmaya çalışsalar da mülteciler önemli bir referans noktalarını kaybettiklerini hissetmişlerdir.

4. SONUÇ

Ankara'nın Önder ve Battalgazi Mahallelerinde yaşayan 30 Suriyeli mülteci ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar Suriyeli mültecilerin COVID-19 pandemisinden iki ölçekte ve çok katmanlı bir şekilde etkilendiklerini ortaya koymaktadır. İlk ölçek Suriyeli mültecilerin Türkiye vatandaşlarıyla paylaştıkları zorluklardır. Mültecilerin sınıfsal konumları nedeniyle yaşadıkları ekonomik zorluklar ve artan kırılganlıklar vatandaş olan kentli yoksullarla benzerlik göstermektedir. İkinci ölçeği ise mültecilerin pandemi döneminde mültecilikleriyle ilgili olarak gelişen kırılganlıkları oluşturmaktadır. Suriyeli mülteciler, COVID-19 pandemisi süresince mülteci olmaktan kaynaklanan spesifik zorluklar yaşamıştır. Mültecilerin anlatıları hizmetlere ve haklara erişim noktasında yeterli bilgi, sosyal ağ ve kaynağa sahip olmamaları nedeniyle zaten maruz kaldıkları zorlukların daha da ağırlaştığına işaret etmektedir. Dil bariyeri mültecilerin yaşadığı en temel zorluk olup bu bariyer bilgi iletişiminden sağlık hizmetlerine, eğitimden sosyal destek mekanizmalarına kadar pek çok alanı yatay kesmektedir.

COVID-19 pandemisinin kentsel alanlarda yaşayan mülteciler üzerindeki etkilerini kesişimsel kimlikleri göz önünde bulundurarak incelemek, farklı kimlik kategorilerine sahip Suriyeli mültecilerin deneyimlerinin iki ölçekte de farklılaştığını göstermiştir. Örneğin salgın sürecinde özellikle sosyal izolasyon dönemlerinde yalnız anneler Türkiye vatandaşı olan yalnız annelerle benzer sorunlarla karşı karşıya kalmış, çocukları kimseye bırakamadıkları için iş aramak için dışarı çıkamamış, alışverişe giderken bile oldukça zorlanmışlardır. Benzer şekilde salgının ev içi iş yükünü kadınlar aleyhine artırması yönündeki toplumsal eğilim Suriyeli mülteci kadınlar arasında da gözlenmiştir.

Sonuç olarak, Suriyeli mülteciler pandeminin getirdiği zorlukları yoksul kentlilerle paylaşırken mülteci kimliklerinden kaynaklanan ve pandemi öncesinde de mücadele etmek zorunda kaldıkları zorlukları da daha ağır şekilde deneyimlemiştir. Bu durum, pandemi süreci ile ilgili sık sık dile getirilen "Hepimiz aynı gemideyiz!" söylemini Suriyeli mülteciler örneği ile çürütmekte, sağlıkla ilgili riskler, yükler, deneyimler ve sonuçların herkes için aynı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum var olan mülteci politikalarının yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Dil bariyeri, bilgiye erişim noktasında yaşanan zorluklar, hizmetlere erişim önünde var olan sorunların pandemi sürecinde farklı mülteci kimlikler açısından daha da derinleşmesi, genel geçer bir göç politikası uygulanması yerine farklı ezilmişlikleri dikkate alan bir yapının kurgulanmasını

gerektirmektedir. Bu kurgunun içerisinde devlet kurumlarından temsilciler, uluslararası örgüt temsilcileri ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri yanı sıra farklı yaş, toplumsal cinsiyet, eğitim durumu, sosyo-ekonomik statüden gelen mültecilerin kendi deneyimlerinin dikkate alınması yaşanacak herhangi bir salgın ya da krizde kırılma noktalarının azaltılması yönünde önemli bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Ömer ve Günay, Aslı (2020), “The Early Impact of the COVID-19 Pandemic on the Global and Turkish Economy”, *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50 (SI:1): 520-526.

Balcioglu, Zeynep ve Murat Erdogan (2020), “What does it mean to be an urban refugee in Turkey during a pandemic?”, <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/what-does-it-mean-be-urban-refugee-turkey-during-pandemic/> (15.03.2022).

Barua, A, Karia, RH (2020), “Challenges Faced by Rohingya Refugees in the COVID-19 Pandemic”, *Annals of Global Health*, 86 (1): 129, 1–3.

Bayar, Ayşe Aylin, Öner Günçavdı ve Haluk Levent (2020), “Evaluating the Impacts of the COVID-19 Pandemic on Unemployment, Income Distribution & Poverty in Turkey”, <https://guncavdi.com/pdfs/evaluatingcovid.pdf> (15.03.2022).

Bhala, Neeraj, Gwenetta Curry, Adrian R. Martineau, Charles Agyemang ve Raj Bhopal (2020), “Sharpening the global focus on ethnicity and race in the time of COVID-19”, *The Lancet*, 395(10238): 1673-1676.

Betts, Alexander, Evan Easton-Calabria ve Kate Pincock (2020), “Refugee-led Responses in the Fight Against COVID-19: Building Lasting Participatory Models”, *Forced Migration Review*, 64: 73-76.

Bozdağ, Faruk (2021), “Social Impacts of the COVID-19 Pandemic: Xenophobic Tendency and Their Consequences”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13 (3): 537-550.

Budak, Fatih ve Sedat Bostan (2020), “The Effects of Covid-19 Pandemic on Syrian Refugees in Turkey: The Case of Kilis”, *Social Work in Public Health*, 35 (7): 579-589.

Chishti, Muzaffar ve Sarah Pierce (2020), “Crisis Within a Crisis: Immigration in the United States in a Time of COVID-19”, *MPI Policy Beat*,

<https://migrationpolicy.org/article/crisis-within-crisis-immigration-time-covid-19> (09.02.2022).

Craig, Lyn (2020), “Coronavirus, Domestic Labour and Care: Gendered Roles Locked Down”, *Journal of Sociology*, 56 (4): 684-692.

Dempster, Helen, Thomas Ginn, Jimmy Graham, Martha Guerrero Ble, Daphne Jayasinghe ve Barri Shorey (2020), “Locked Down and Left Behind: The Impact of COVID-19 on Refugees’ Economic Inclusion”, Center for Global Development, Refugees International, and International Rescue Committee Policy Paper, https://www.refugee-economies.org/assets/downloads/Paper_Dempster_et_al..pdf (17.07. 2022).

Devakumar, Delan, Geordan Shannon, Sunil S. Bhopal ve Ibrahim Abubakar (2020), “Racism and Discrimination in COVID-19 Responses”, *Lancet*, 395 (10231): 1194.

DiSK-Genel İş Sendikası (2021), COVID-19 Döneminde Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Raporu, <http://arastirma.disk.org.tr/?p=4828> (18.07.2022)

Endale, Tarik, St. Jean, Nicole ve Birman, Dina (2020), “COVID-19 and Refugee and Immigrant Youth: A Community-Based Mental Health Perspective”, *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12 (S1): S225-227.

ERG (2021), “Öğrenciler ve Eğitime Erişim Eğitim İzleme Raporu”, https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR21_OgrencilerveEgitimeErisim.pdf (07.04.2022).

Ertürk, Selma Akay (2020), “Koronavirüs Salgınının Türkiye’deki Suriyelilere Etkileri Üzerine İlk İzlenimler”, *Göç Dergisi*, 7 (1): 121-146.

FAO (2020), “Addressing Inequality in Times of COVID-19”, <https://www.fao.org/3/ca8843en/CA8843EN.pdf> (07.02.2022).

Gillman, Bill (2000), *The Research Interview* (London: Continuum).

HASUDER (2020), “COVID-19 Görev Grubu. Pandemi Sürecinde Türkiye’deki Uluslararası Göçmenler ve Mültecilerle İlgili Durum”, <https://korona.hasuder.org.tr/pandemi-surecinde-gocmenler-ve-multecilerle-ilgili-durum/> (18 Temmuz 2022)

Hargreaves, Sally, Bernadette N. Kumar, Martin McKee, Lucy Jones ve Apostolos Veizis (2020), “Europe’s migrant containment policies threaten the response to covid-19”, *British Medical Journal*, 368 (m1213): 1-2.

IFRC, Kızılay (2021), “Cash Assistance in Times of COVID-19: Impacts on Refugees Living in Turkey”, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2021-ESSN-CashintimesofCOVID19.pdf> (11.02.2022).

ILO (2020), “COVID-19 küresel salgın döneminde mülteciler ve diğer zorla yerinden edilmiş kişilerin çalışma yaşamına ilişkin haklarını korumak”, https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_750246/lang--tr/index.htm (10.01.2022).

IOM (2020), “Migration Factsheet No. 6 – The impact of COVID- 19 on migrants”, Synthesis analysis drawing on IOM’s World Migration Report series, https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/our_work/ICP/MPR/migration_factsheet_6_covid-19_and_migrants.pdf (23.01.2022).

Júnior, Jucier Gonçalves, Jair Paulino de Sales, Marcial Moreno Moreira, Woneska Rodrigues Pinheiro, Carlos Kennedy Tavares Lima ve Modesto Leite Rolim Neto (2020), “A crisis within the crisis: The mental health situation of refugees in the world during the 2019 Koronavirus (2019-nCoV) outbreak”, *Psychiatry Research*, 288: 113000.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (t.y.), “Covid-19 Krizi ve Ev içi Emeğe Etkileri”, <http://keig.org/covid-19-krizi-ve-ev-ici-emege-etkileri/> (25.02.2022).

Karaman, A. ve Sait Vesek (2021), “Covid-19’un Suriyeliler üzerindeki ekonomik ve toplumsal etkilerine yönelik nitel bir araştırma”, *Nitel Sosyal Bilimler*, 3 (1): 30-71.

Kassam, Shahin, Lenora Marcellus, Nancy Clark ve Joyce O’Mahony (2020), “Applying intersectionality with constructive grounded theory as an innovative research approach for studying complex populations: Demonstrating congruency”, *International Journal of Qualitative Methods*, 19: 1-11.

Keller, Allen S. ve Benjamin D. Wagner (2020), “COVID-19 and immigration detention in the USA: Time to act”, *Lancet Public Health*, 5 (5): 245-246.

Kira, Ibrahim A., Emre Han Alpay, Aras Turkeli, Hanaa AM Shuwiekh, Jeffrey S. Ashby ve Amthal Alhuwailah (2021), “The effects of COVID-19 traumatic stress on executive functions: The case of Syrian refugees in Turkey”, *Journal of Loss and Trauma*, 26 (7): 666-687.

Kristal, Tali ve Meir Yaish (2020), “Does the coronavirus pandemic level the gender inequality curve? (It doesn’t)”, *Research in Social Stratification and Mobility*, 68 (100520): 1-5.

Kluge, Hans Henri P., Zsuzsanna Jakab, Jozef Bartovic, Veronika d'Anna ve Santino Severoni (2020), "Refugee and migrant health in the COVID-19 response", *Lancet*, 395 (10232): 1237-1239.

Khunti, Kamlesh, Lucinda Platt, Ash Routen ve Kamran Abbasi (2020), "Covid-19 and Ethnic Minorities: An Urgent Agenda for Overdue Action", *BMJ*, 369 (m2503): 1-2.

Laverty, Susann M. (2003), "Hermeneutic Phenomenology and Phenomenology: A Comparison of Historical and Methodological Considerations", *International Journal of Qualitative Methods*, 2 (3): 21-35.

Lutz, Helma (2015), "Intersectionality as a method", *DiGeSt. Journal of Diversity and Gender Studies*, 2 (1-2): 39-44.

Mardin, Deniz, Şevkat Bahar Özvarış, Sibel Sakarya, İlker Kayı, Gül Gürsoy, Neslihan Yukarıkır ve Anıl Başpınar (2020), "Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Göçmen ve Mültecilerin Durumu", *Sağlık ve Toplum, Özel Sayı*: 112-118.

Martuscelli, Patrícia Nabuco (2021), "How Are Forcibly Displaced People Affected by the COVID-19 Pandemic Outbreak? Evidence From Brazil", *American Behavioral Scientist*, 65 (10): 1342-1364.

Mackreath, Helen ve Şevin Gülfer Sağnıç (2017), "Civil Society and Syrian Refugees in Turkey", İstanbul: Citizens Assembly-Turkey, <http://www.hyd.org.tr/attachments/article/214/civil-society-and-syrian-refugees-in-turkey.pdf> (18.02.2022).

Noy, Chaim (2008), "Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research", *International Journal of Social Research Methodology*, 11 (4): 327-344.

Özvarış, Şevkat Bahar, İlker Kayı, Deniz Mardin, Sibel Sakarya, Abdulkarim Ekzayez, Kristen Meagher ve Preeti Patel (2020), "COVID-19 barriers and response strategies for refugees and undocumented migrants in Turkey", *Journal of Migration and Health*, 1 (100012): 1-8.

Raju, Emmanuel ve Sonja Ayeb-Karlsson (2020), "COVID-19: How Do You Self-Isolate in a Refugee Camp?", *International Journal of Public Health*, 65 (5): 515-517.

Sahin, Ecem, Tolga E. Dagli, Ceren Acarturk ve Figen Sahin Dagli (2021), "Vulnerabilities of Syrian Refugee Children in Turkey and Actions Taken for Prevention and Management in Terms of Health and Wellbeing", *Child Abuse & Neglect*, 119 (104628), 1-13.

SGDD-ASAM (2020), “COVID-19 Salgınının Türkiye’de Mülteciler Üzerindeki Etkilerinin Sektörel Analizi”, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/76640> (19.03.2022).

Shammi, Mashura, Mushfiqur Rahman Robi ve Shafi M. Tareq (2020), “COVID-19: Socio-environmental challenges of Rohingya refugees in Bangladesh”, *Journal of Environmental Health Science and Engineering*, 18 (2): 1709-1711.

Kristin Bergtora Sandvik ve Adele Garnier (2020), “How Will the COVID-19 pandemic reshape refugee and migration governance?”, <https://blogs.prio.org/2020/03/how-will-the-covid-19-pandemic-reshape-refugee-and-migration-governance> (08.03.2022).

TEPAV (2020) Zorunlu Göçmenler için Sosyal Eşitlik: Pandemi Sürecinde Yerel Yönetimlerin ve STK'ların Rolü, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1617631216-6.Zorunlu_Gocmenler_icin_Sosyal_Esitlik_Pandemi_Surecinde_Yerel_Yonetimlerin_ve_STK_larin_Rolu.pdf (18.08.2022).

Teti, Michelle, Enid Schatz ve Linda Liebenberg (2020), “Methods in the Time of COVID-19: The Vital Role of Qualitative Inquiries”, *International Journal of Qualitative Methods*, 19: 1-5.

Truman, Benedict I., Timothy Tinker, Elaine Vaughan, Bryan K. Kapella, Marta Brenden, Celine V. Woznica, Elena Rios ve Maureen Lichtveld (2009), “Pandemic Influenza Preparedness and Response Among Immigrants and Refugees”, *American Journal of Public Health*, 99 (2): 278-286.

Türk Kızılayı (2020), “COVID-19 ihtiyaç Tespit Raporu”, https://toplummerkezi.kizilay.org.tr/media/kfwhlkzv/turk-kizilay-toplumtemelli-goc-programlari_covid-19-ihhtiyac-tespit-rapo.pdf (14.02.2022).

Woods, Auveen (2016), “Urban refugees: the experiences of Syrians in Istanbul”, Istanbul Policy Center.

World Bank (2021a), “Updated Estimates of the Impact of COVID-19 on Global Poverty: Looking Back at 2020 and the Outlook for 2021”, <https://blogs.worldbank.org/opendata/updated-estimates-impact-covid-19-global-poverty-looking-back-2020-and-outlook-2021> (21.02.2022).

World Bank (2021b), *Turkey Economic Monitor April 2021: Navigating the Waves* (Washington DC: World Bank).

Ventura, Deisy (2015), “Human Mobility and Global Health”, *Revista USP*, 107: 55-64.

Vervliet, Marianne, Jan De Mol, Eric Broekaert ve Ilse Derluyn (2014), “That I Live, That’s Because of Her: Intersectionality as Framework for Unaccompanied Refugee Mothers”, *British Journal of Social Work*, 44 (7): 2023-2041.